

YAPAY ZEKÂ ÇAĞINDA ÇALIŞMANIN DÖNÜŞÜMÜ: ELEŞTİREL POSTHÜMANİST BİR ÇERÇEVE

Selcan PEKSAN*

Atf: Peksan, Selcan. "Yapay Zekâ Çağında Çalışmanın Dönüşümü: Eleştirel Posthümanist Bir Çerçeve", *Sosyologca*, Sayı 31 (2026), s. 53-64.

ÖZ: Bu makale, yapay zekâ çağında çalışmanın dönüşümünü eleştirel posthümanist bir çerçevede tartışmaktadır. Çalışmanın doğal ve değişmez bir insan faaliyeti değil, kapitalist modernitenin tarihsel olarak kurduğu bir kategori olduğu vurgusundan hareketle, teknolojik ilerlemenin zorunlu emekten özgürleşme vaadi sorgulanmaktadır. Algoritmik kapitalizm, platform ekonomisi, veri emeği ve dijital prekarya kavramları üzerinden yapay zekânın yalnızca iş süreçlerine eklenen teknik bir yenilik olmadığı; emek sürecini, özneyi ve üretkenlik anlayışını yeniden örgütleyen bir eşik olduğu savunulmaktadır. Bu çerçevede algoritmik denetim, gözetim, öz-sömürü ve yaratıcı kapasiteyi otomasyonu, yabancılaşmanın emek sürecinin ötesine geçerek öznenin kendi yaratıcı kapasitesiyle ilişkisine uzandığını göstermektedir. Sonuçta makale, insanı kapitalist işin merkezinde tutmaya çalışan yaklaşımlar yerine, çalışmanın anlamını, üretkenliğin değerini ve insanın yaratıcı kapasitesini piyasa dışı üretkenlik biçimleri içinde yeniden düşünmeyi önermektedir.

Anahtar Kelimeler: Yapay zekâ, Çalışmanın Dönüşümü, Algoritmik Kapitalizm; Emek Süreci, Yabancılaşma

The Transformation of Work in the Age of Artificial Intelligence: A Critical Posthumanist Framework

ABSTRACT: This article discusses the transformation of work in the age of artificial intelligence from a critical posthumanist perspective. Emphasizing that work is not a natural human activity, but a category historically constructed by capitalist modernity, it questions the promise that technological progress will liberate human beings from compulsory labour. Drawing on the concepts of algorithmic capitalism, the platform economy, data labour, and the digital precariat, the article argues that artificial intelligence is not merely a technical innovation incorporated into work processes, but a threshold that reorganizes the labour process, the subject, and the understanding of productivity. In this framework, algorithmic control, surveillance, self-exploitation, and the automation of creative labour show that alienation extends beyond the labour process to the subject's relation to their own creative capacity. Ultimately, the article proposes rethinking the meaning of work, the value of productivity, and human creative capacity through non-market forms of production, rather than placing the human back at the centre of capitalist work.

Keywords: Artificial Intelligence, Transformation of Work, Algorithmic Capitalism, Labour Process, Alienation.

Makale Türü : Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi : 12.03.2026

Kabul Tarihi : 20.06.2026

* Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi, selcan.peksan@istanbul.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0157-5776.

Giriş

Yapay zekâ işlerimizi elimizden mi alacak? Son zamanların en revaçta sorularından biri; öyle ki çalışmaya, daha şimdiden, sanki kaybetmek üzere olduğumuz eski bir dünyaya bakar gibi nostaljik bir yerden yaklaşmaya başladık. İşin sonu ve çalışmanın reddi üzerine geniş literatürü¹ aklımda tutarak düşündüğümde, kendimi kolay bir iyimserliğe bırakmakta zorlanıyorum. Çünkü kapitalizmin bugüne kadarki işleyişi bize, teknolojik ilerlemelerin zorunlu emekten özgürleşmeyi sağlamak bir yana, tersine çalışmanın tahakkümünü hayatın daha geniş alanlarına yaydığını gösterdi. Peki çalışmayı insan yaşamının doğal ve vazgeçilmez merkezi kabul etmeyen çalışmanın reddi perspektifini koruyarak, ama aynı zamanda naif bir teknolojik iyimserliğe de düşmeden, çağımızda yaşanan bu dönüşümü nasıl ele alabiliriz? Bu yazının çıkış noktasını oluşturan soru bu. Ama sanırım öncelikle hangi “çalışma”dan söz ettiğimizi hatırlayarak başlamak gerekiyor. Bugün bildiğimiz anlamıyla çalışma, aslında kökenleri sanayi kapitalizminin gelişimine uzanan, modern toplumlara özgü, tarihsel bir kategoridir². Modernite öncesi toplumlarda doğal bir ritimde ve yaşamın diğer alanlarıyla iç içe geçen çalışma eylemi³, modern kurgusuna kavuştuktan sonra hayatla bütünleşik yapısından koparak, insanın dünyadaki varoluşunun, bireysel kimliğinin ve toplumsal hayatın ana eksenine haline geldi. Bu süreçte iktisadi akıl, ücret karşılığı çalışmayı salt bir zorunluluk olmaktan çıkararak ona ahlaki bir anlam da yükledi; verimlilik, disiplin ve üretkenlik gibi değerler ise modern toplumun kurucu erdemleri olarak yüceltildi⁴. Üretkenliğin ücretli emek faaliyetleri üzerinden tanımlanması, aslında insanın üretken gücünün “kapitalist iş” ile sınırlandırılması anlamına geldi ve iş, piyasa değeri bağlamında diğer tüm insan faaliyetlerinden üstün bir konuma yerleşti⁵. Hümanist düşüncenin rasyonel ve özerk birey fikri de büyük ölçüde amaçlı ve üretken faaliyetler aracılığıyla tanımlandı⁶. Sonuç olarak toplumsal kurumlar, ekonomik sistemler, gündelik yaşam pratikleri ve modern sosyal teoriler de insanın çalışan bir varlık olduğu kabulü etrafında şekillendi.

Ancak insanların birer “çalışma toplumu” ferdi olarak disipline edilmesi ve sürekli çalışan, verimli emekçilere dönüştürülmesi hiç de kolay olmadı. İnsan doğasına ve o güne kadarki yerleşik yaşam ritimlerine tamamen yabancı olan bu “kutsal” çalışma anlayışı, tarihsel süreç boyunca yoğun bir direnişle karşılaştı. Federici⁷, *Caliban ve Cadı*’da bu direncin nasıl kırıldığını ve böylece itaatkâr emekçilerin nasıl yaratıldığını ayrıntılı biçimde anlatır. Bu zorlu dönem bize gösteriyor ki modern emek rejiminin kuruluşu yalnızca ekonomik dönüşümlerle değil; bedenlerin, zamanın ve toplumsal yaşamın denetim altına alınmasıyla mümkün olabilmiştir. Hal böyleyken, çalışmanın nasıl olup da hayatımızdaki başlıca anlam kaynaklarından biri haline geldiğini düşünürken, onun dinsel⁸ ve kültürel kökenleri⁹ ile disipline edilmiş

¹ Selcan Peksan, *Çalışmanın Evrimi ve İşin Sonu* Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2021.

² Dominique Méda, *Emek: Kaybolma Yolunda Bir Değer mi?*, çev. Işık Ergüden, 2. baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2012.

³ John W. Budd, *Çalışma Düşüncesi*, çev. Fuat Man, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2016.

⁴ André Gorz, *İktisadi Akılın Eleştirisi: Çalışmanın Dönüşümleri, Anlam Arayışları*, çev. Işık Ergüden, 2. baskı, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2007.

⁵ Harry Cleaver, “İş Hâlâ Temel Mesele! Yeni Bir Dünya İçin Yeni Bir Dil, Emek Tartışması”, *Emek Tartışması: Kapitalist İşin Teorisi ve Gerçekliğine Dair Bir İnceleme*, der. Ana C. Dinerstein ve Mishael Neary İstanbul: Otonom Yayıncılık, 2011.

⁶ Méda, *Emek: Kaybolma Yolunda Bir Değer mi?*

⁷ Silvia Federici, *Caliban ve Cadı: Kadınlar, Beden ve İlksel Birikim* İstanbul: Otonom Yayıncılık, 2020.

⁸ Max Weber, *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*, çev. Zeynep Gürata, 2. baskı, Ankara: Ayraç Yayınevi, 1999.

⁹ Werner Sombart, *Burjuva: Modern Ekonomi Dönemine Ait İnsanın Ahlâki ve Entelektüel Tarihine Katkı*, çev. Oğuz Adanır, 2. baskı, İstanbul: Doğu Batı Yayınları, 2011.

bedenlerin üretimine hizmet etmiş modern iktidar tekniklerini de¹⁰ hatırlamak gerekir. Dolayısıyla, çalışmanın diğer insan faaliyetlerinden üstün bir konumda ayrılarak bireysel ve toplumsal hayatın merkezine yerleşmesi kendiliğinden ya da doğal biçimde gerçekleşmedi; bilimsel bilgi, dini öğretiler ve kurumsal disiplin mekanizmalarının birlikte işlemesiyle adım adım kuruldu.

Birinci Sanayi Devrimi'nden itibaren otomasyon ve teknolojik ilerleme de bu dönüşümün temel araçlarından biri oldu. Makineleşme yalnızca üretimi hızlandırmaya, ucuzlatmaya ve sürekli hale getirmeye yaramadı; aynı zamanda sınırlı ve "kusurlu" bir enerji kaynağı olarak görülen insan emeğini ikame etmeye ve/veya kontrol altına almaya da hizmet etti. Böylece teknoloji, insanı çalışmanın yükünden kurtarma vaadini taşısa da kapitalist üretim ilişkileri içinde çoğu zaman emeğin denetimini yoğunlaştıran ve yabancılaşmayı yeni biçimlerle sürdüren bir mekanizma olarak işledi. Marx'ın kol emeğinin vasıfsızlaşması ve yabancılaşması üzerinden analiz ettiği bu süreç¹¹, 1970'lerden itibaren Braverman'ın gösterdiği üzere zihin emeğinin rutinleşmesi ve denetim altına alınmasıyla büro ve hizmet emeğine doğru genişledi¹²; 2000'lerden itibaren ise Hardt ve Negri'nin maddi olmayan emek olarak kavramsallaştırdığı iletişimsel, duygulanımsal ve bilişsel faaliyetlerin sermaye tarafından içselleştirilmesiyle devam etti¹³.

Günümüzde, makine öğrenmesi ve yapay zekâ teknolojileriyle birlikte bu dönüşüm yeni bir eşiğe ulaşmış görünüyor. Artık otomasyon yalnızca bedensel ya da rutin zihinsel işleri değil; dilsel, yaratıcı ve bilişsel faaliyetleri de kapsayarak yüksek vasıflı mesleklere ve hatta sanat alanlarına doğru genişliyor. Bu yönüyle yapay zekâ, insanın en ayırt edici kabul edilen kapasitelerine yönelen tarihsel bir kırılma niteliği taşıyor diyebiliriz. Öyle ki dikkat, duygu, davranış, sosyal etkileşim, yaratıcılık ve dil gibi en mahrem insani deneyimler metalaşırken; insan da kendi bilişsel izlerine, diline, yaratıcı kapasitesine yabancılaştığı bir noktaya doğru evriliyor¹⁴.

Yapay zekânın çalışma hayatında yaratmakta olduğu dönüşüm ve işlerin geleceği meselesi, akademik yazında en çok ele alınan konulardan biri haline gelmiş durumda. Bu tartışmaların önemli bir bölümü, yapay zekânın bilimsel araştırmadan sağlığa, eğitimden bakım hizmetlerine, çevresel sorunların azaltılmasından gündelik yaşamın kolaylaştırılmasına kadar uzanan geniş bir alanda sunduğu imkânlarla odaklanıyor ve bu teknolojilerin insanlık için daha verimli, yaratıcı ve üretken bir gelecek vaat edebileceği fikrine yaslanıyor. Öte yandan, eleştirel tartışmalar dahi konuyu çoğunlukla tarihsel süreçten ve toplumsal bağlamdan kopararak teknik bir perspektife indiriyor ve yapay zekâ teknolojileriyle ortadan kalkacak mesleklerin tahmini gibi dar bir noktaya sıkışıyor. Oysa sosyolojik tahayyülün¹⁵ gerektirdiği yerden bakarsak bu dönüşümün boşlukta yaşanmadığını görürüz. Yapay zekâ, Batı ekonomik hegemonyasının gerilediği, çevresel çöküşün hız kazandığı ve eşitsizliği körükleyen neoliberal

¹⁰ Louis Althusser, *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*, çev. Yusuf Alp ve Mahmut Özışık, 4. baskı, İstanbul: İletişim Yayınları, 2000; Michel Foucault, *Hapishanenin Doğuşu*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay Ankara: İmge Kitabevi, 1992.

¹¹ Karl Marx, "Yabancılaşmış Emek", *1844 El Yazmaları*, 8. Baskı İstanbul: Birikim Yayınları, 2013.

¹² Harry Braverman, *Emek ve Tekelci Sermaye: Yirminci Yüzyılda Çalışmanın Değersizleştirilmesi*, çev. Çiğdem Çıdamlı, İstanbul: Kalkedon Yayınları, 2008.

¹³ Michael Hardt ve Antonio Negri, *İmparatorluk*, çev. Abdullah Yılmaz, 5. baskı, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2003.

¹⁴ Edward Granter ve Mattia Boscaino, "The New Enigmas: AI and Platform Work", *Artificial Intelligence and Work: Transforming Work, Organizations, and Society in an Age of Insecurity*, der. John Bratton and Laura Steele, London: SAGE Publications Ltd., 2025.

¹⁵ C. Wright Mills, *Sosyolojik Tahayyül*, 3. Baskı, çev. Ömer Küçük, İstanbul: Hil Yayın, 2022.

politikaların sürdüğü küresel kriz koşullarında şekilleniyor¹⁶. Dahası, yapay zekâ ve benzeri teknolojiler büyük ölçüde özel şirketlerin denetiminde geliyor; dolayısıyla bu dönüşümü, en başından, toplumsal faydanın öncelendiği teknolojik ilerleme anlatısı içinde değil, sermaye birikiminin güncel mantığı içinde düşünmek gerekiyor.

Ben bu yazıda, yapay zekâ çağındaki dönüşümü teknoloji düşmanlığına düşmeden, ama onun kapitalist işleyiş içindeki rolünü de göz ardı etmeden eleştirel bir perspektifle düşünmeye çalışacağım ve yapay zekâyı yalnızca teknik bir yenilik olarak değil; *günümüz kapitalist koşullarında* emek sürecini, özneyi ve üretkenlik fikrini yerinden eden posthümanist bir eşik olarak ele alacağım. Konu üzerine yazılmış kuramsal tartışmaları izleyerek önce günümüz kapitalist birikiminin temel dinamiklerine ve bu birikimi mümkün kılan yeni emek biçimlerine değineceğim. Ardından algoritmik tahakkümün çalışma süreçlerinde nasıl işlediğini ve bunun yabancılaşmayı hangi yeni boyutlara taşıdığını tartışacağım. Son olarak ise bütün bu tartışmanın açtığı daha temel soruya, yani çalışmanın ötesinde insana ne kaldığı meselesine yaklaşmaya çalışacağım. Elbette bunlar, kısa bir yazının bütününü kapsayabileceği konular değil; burada amacım daha çok, yapay zekâ çağında çalışmayı yeniden düşünmeye imkân verecek eleştirel bir giriş yapmak.

Algoritmik Kapitalizm ve Dijital Prekarya

Kapitalizm, tarihi boyunca emeği, doğayı, zamanı, bedeni ve kültürü metalaştırmasının ardından; platform kapitalizmi¹⁷, gözetleme kapitalizmi¹⁸ ve algoritmik kapitalizm¹⁹ gibi isimlerle adlandırılan günümüz biçimiyle çok daha geniş ve sınırları belirsiz bir alanı sermayeye dönüştürüyor: insan deneyiminin kendisini.

İnsanların her tür çevrimiçi deneyiminden elde edilen verinin ekonomik büyüme ve kapitalist birikim sürecinde temel hammadde hâline geldiği bu yeni çağın başlıca aktörleri, kullanıcılar ile hizmet sağlayıcılar arasında konumlanan platformlardır. Geleneksel firmalardan farklı olarak platformlar, ürün satmaktan ziyade altyapı sunar; bu altyapılar aracılığıyla her tür etkileşim kaydedilir, kullanıcı davranışları işlenir, sınıflandırılır ve öngörülebilir hâle getirilir²⁰. İnsan deneyiminin ücretsiz hammadde olarak ele geçirildiği ve Zuboff'un tabiriyle "davranışsal artı değer" üretmek için işlendiği bu sistemde insan, rızası dışında durmadan veri üretmek sermaye yaratırken, bu verilerden türetilen ve şirketlere davranışsal öngörüler sunması için satılan "tahmin ürünleri" aracılığıyla davranışları da şekillendirilir. Dolayısıyla, tıpkı toprak ve emeğin metalaşmasının toplumsal dokuda yarattığı tahribat gibi, insan deneyiminin metalaşması da özerklik ve özgürlük üzerinde derin bir aşınmaya yol açar²¹.

Bu bağlamda veri emeği, ücretli ve görünür çalışma biçimlerinin ötesinde düşünülmeli. Eski den emek süreci bedensel veya zihinsel bir sömürüyle sınırlıyken, bugün ücretli çalışma zamanının ve mekanının dışına taşıyor. Hardt ve Negri, maddi olmayan emek ve biyopolitik üretim tartışmalarında, kapitalist üretimin sınırlarını genişleterek, iletişim, bilgi, duygu ve

¹⁶ Antonalla Corsani, "L'intelligence artificielle : Catalyseur de transformations pour l'emploi, le travail et la production de connaissances (CNAM Sunulan Bildiri)" Paris, 2 Temmuz 2025.

¹⁷ Nick Srnicek, *Platform Capitalism* Cambridge: Polity Press, 2017.

¹⁸ Shoshana Zuboff, *The Age of Surveillance Capitalism: The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power*, New York: Hachette Book Group, Public Affairs, 2019.

¹⁹ James H. Mittelman, "The Power of Algorithmic Capitalism", *International Critical Thought* 12, 3 (2022); Michael A. Peters, "Algorithmic Capitalism in the Epoch of Digital Reason", *Fast Capitalism* 14, 1 (2017).

²⁰ Srnicek, *Platform Capitalism*.

²¹ Zuboff, *The Age of Surveillance Capitalism: The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power*.

toplumsal ilişki gibi yaşam süreçlerine doğru yayıldığını göstermişti²². Algoritmik kapitalizm ise, bu süreci verileştirme ve algoritmik işleme aracılığıyla daha da derinleştiriyor. Artık bilişsel, iletişimsel ya da duygulanımsal kapasitelerin yanı sıra, tıklama, beğeni, konum bilgisi ve arama geçmişi gibi gündelik yaşamın her dijital hareketi veriye ve dolayısıyla sermayeye dönüşüyor. Üstelik burada söz konusu olan bilinçli bir üretim faaliyeti bile değil; artık ilişki kurarken, hissederken veya sosyal medyada var olurken, kısacası tüm yaşam zamanımızda farkında olmaksızın “üretiyoruz”.

Kullanıcılar olarak içerik üretimlerimiz, etkileşimlerimiz ve ağ kurma faaliyetlerimiz dijital ekonomiye gerçek bir emek katkısı sunar; ancak bu faaliyetler karşılıksız, yani ücretsiz emektir²³. Bununla birlikte, algoritmik kapitalizmin emek rejimi yalnızca ücretsiz veri emeğinden ibaret değil; aynı zamanda ücretli fakat güvencesiz, parçalı ve çoğu zaman görünmez kılınmış yeni dijital emekçi gruplarını da üretir. İçerik üreticileri, platform çalışanları, uzaktan serbest çalışanlar, veri giriş elemanları, çağrı merkezi çalışanları, donanım montajcıları, yazılım mühendisleri ve oyun endüstrisi emekçileri gibi yeni emek grupları bu yeni emek rejiminin temel figürleri arasında sayılabilir.

Bu gruplar arasında özellikle platform çalışanları ya da gig işçileri, emeğini dijital uygulamalar veya çevrimiçi platformlar aracılığıyla piyasaya sunan heterojen bir kesim olarak öne çıkar. Platform çalışması; kuryelik, yemek teslimatı ve ev işleri gibi mekâna bağlı işlerden çevirmenlik, grafik tasarım ve kodlama gibi uzaktan yürütülen işlere uzanan geniş bir faaliyet yelpazesini kapsar²⁴. Bu çalışma biçiminin temel özelliği, iş gücünün dijital platformlar aracılığıyla serbest çalışan statüsünde, güvencesiz ve geçici olarak talep üzerine sunulmasıdır²⁵. İnsanların kendilerinin “hizmet” olarak sunulduğu bu sistemde işçiler; tıpkı bilgi işlem gücü veya veri depolama gibi, ihtiyaç duyulduğunda buluttan “çekilebilen” ve iş bittiğinde hiçbir sorumluluk üstlenilmeksizin sistemden çıkarılabilen harcanabilir birer birim olarak görülmektedir²⁶. Platform çalışması, kendi işinin patronu olma vaadiyle pazarlansa da, gerçekte sosyal güvenlik katkı payları, asgari ücret ve üretim araçları gibi tüm maliyetler ile tüm ekonomik risklerin platformdan işçiye devredildiği bir sistemdir; bu nedenle ciddi bir gelir belirsizliği, sosyal koruma eksikliği ve yapısal güvencesizlik üretir²⁷.

Yapay zekânın gelişimi de ücretsiz kullanıcıların yanı sıra düşük ücretli insan emeğine dayanır. Platform emekçilerine ek olarak platformların arka planında görünmez biçimde çalışan ve veri etiketleme, temizleme ve sınıflandırma gibi algoritmaların henüz beceremediği görevleri üstlenen “hayalet işçiler”, dijital dünyanın yeni emekçileri arasında önemli bir yer tutar. Amazon Mechanical Turk ve benzeri platformlar aracılığıyla organize edilen bu emek gücü, büyük dil modellerini, görüntü tanıma sistemlerini ve öneri algoritmalarını besleyen ham veriyi üretir. Yani, hizmet alıcıların otomatik sandığı ve yapay zekâyâ atfettiği çoğu dijital işlemin arka planında aslında milyonlarca gerçek insan vardır. Üstelik bu emekçilerin önemli bir bölümü küresel Güney'de, parça başı, oldukça düşük ücretlerle ve hiçbir sosyal güvencesi

²² Michael Hardt ve Antonio Negri, *Çokluk: İmparatorluk Çağında Savaş ve Demokrasi*, çev. Barış Yıldırım İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2004; Michael Hardt ve Antonio Negri, *Ortak Zenginlik*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2011.

²³ Tiziana Terranova, "Free Labor: Producing Culture for the Digital Economy", *Social Text* 63, Duke University Press 18, 2 (2000).

²⁴ Jamie Woodcock ve Mark Graham, *The Gig Economy: A Critical Introduction*, Cambridge: Polity Press, 2020.

²⁵ Valerio De Stefano, *The rise of the «just-in-time workforce»: On-demand work, crowdwork and labour protection in the «gig-economy»*, ILO, 2016 Conditions of work and employment series; No. 71 (Geneva, 2016).

²⁶ Jeremias Prassl, *Humans As a Service: The Promise and Perils of Work in the Gig Economy*, Oxford: Oxford University Press, 2018.

²⁷ Juliet B. Schor vd., "Dependence and precarity in the platform economy", *Theory Society* 49, 5-6 (2020).

olmaksızın çalışmaktadır. Dolayısıyla küresel dijital emek zincirleri, coğrafi ve ekonomik eşitsizlikleri yeniden üreten yapılar olarak karşımıza çıkar²⁸. Casilli de benzer şekilde, yapay zekânın emeği ortadan kaldırmaktan ziyade, onu mikro görevlere bölerek görünüksüzleştirdiğini vurgular. Tıklama işçileri olarak adlandırdığı bu yeni emek grubu, oldukça çarpıcı bir çelişkiyi de barındırır. Bu grup, sıradan kullanıcılarla birlikte üstlendikleri captcha çözme, görsel etiketleme ve ses transkripsiyonu gibi faaliyetler aracılığıyla aynı zamanda yapay zekâyı eğitir. Böylece bu işçiler, yapay zekâ sistemlerini bizzat eğitirken bir yandan da kendi emeklerinin yerini alacak bu sistemler tarafından ikame edilmeyi bekler²⁹.

Bütün bu yeni emek grupları yalnızca teknolojik dönüşümün yardımcı unsurları değil, algoritmik kapitalizmin işleyişini mümkün kılan temel emek gücüdür ve ücretli ama güvencesiz işçilerin yanı sıra ücretsiz kullanıcıları da kapsayan oldukça geniş ve katmanlı bir yapı sergiler. Dijital emek³⁰ ve siber proletarya³¹ literatürüyle de kesişen bu dijital küresel emek gruplarının ortak paydası; kronik güvencesizlik, parçalı ve süreksiz çalışma ilişkileri, çalışma süreci ve üretilen ürün üzerindeki denetimini kaybetmiş olma, rekabetçi piyasa ilişkileri nedeniyle diğerlerinden yalıtılmışlık, sendikasızlık ve kolektif kimlik yoksunluğu ile küresel siber girdabın bir sonucu olarak sürekli işten çıkarılma riskiyle karşı karşıya kalma olarak sayılabilir.

Bu nedenle dijital prekarya kavramının, 1970'lerden itibaren neoliberal politikalarla şekillenen prekaryanın³² yeni bir aşaması olarak değerlendirilebilecek bu sınıfı tanımlamak için elverişli bir çatı sunduğunu düşünüyorum. Zira bu kavram, emeğin güvencesiz, parçalanmış, algoritmik denetime tabi ve kolayca ikame edilebilir niteliğini vurguluyor.

Algoritmik Tahakküm ve Yabancılaşmanın Yeni Biçimleri

Günümüzde sorun yalnızca güvencesizlik ve sömürü koşullarının ağırlaştığı bir emek rejimiyle sınırlı değil; aynı zamanda emeği denetleyen, yönlendiren ve disipline eden yeni kontrol mekanizmalarının yaygınlaşmasına da tanıklık ediyoruz. Deleuze'ün denetim toplumlari tartışmasında öngörülü biçimde işaret ettiği üzere, modern iktidar artık yalnızca okul, fabrika, hastane ya da hapisane gibi kapatılma mekânlarında işlemez; kodlar, erişim mekanizmaları ve sürekli modülasyonlar aracılığıyla daha akışkan ve yaygın bir biçim kazanır³³. Bu açıdan Weberyen anlamda hiyerarşik, görünür ve bürokratik denetimin demir kafesi, algoritmik kapitalizmde yerini giderek daha opak, kişisiz ve otomatik işleyen algoritmik kontrol biçimlerine bırakır³⁴.

Bu yeni denetim rejiminde kontrol, doğrudan emirler ya da açık gözetim yerine puanlama sistemleri, performans göstergeleri, sıralama algoritmaları, bildirimler, dürtmeler ve oyunlaştırılmış mekanizmalar aracılığıyla sağlanır³⁵. Bu nedenle algoritmik denetim,

²⁸ Mary L. Gray ve Siddhartha Suri, *Ghost Work: How to Stop Silicon Valley From Building a New Global – Underclass*, Boston: HarperCollins, 2019.

²⁹ Antonio A. Casilli, *En Attendant Les Robots: Enquete sur le travail du clic*, Paris: SEUIL, 2019.

³⁰ Christian Fuchs, *Dijital Emek ve Karl Marx*, çev. Tahir Emre Kalaycı ve Senem Oğuz, Ankara: Nota Bene Yayınları, 2015.

³¹ Nick Dyer-Witheford, *Cyber-Proletariat: Global Labour in the Digital Vortex*, London: Pluto Press, 2015.

³² Guy Standing, *Prekarya: Yeni Tehlikeli Sınıf*, çev. Ergin Bulut, İstanbul: İletişim Yayınları, 2014.

³³ Gilles Deleuze, *Negotiations* New York: Columbia University Press, 1995.

³⁴ Granter ve Boscaino, "The New Enigmas: AI and Platform Work".

³⁵ Ian Bogost, "Exploitationware", *Rhetoric/Composition/Play through Video Games*, der. Richard Colby vd., New York: Palgrave Macmillan, 2013; Alex Rosenblat ve Luke Stark, "Algorithmic Labor and Information Asymmetries: A Case Study of Uber's Drivers", *International Journal of Communication* (2016).

“yumuşak” bir görünmez el gibi işlerken³⁶, çalışan davranışını sürekli ölçen, yönlendiren ve disipline eden bir “kara kutu” mekanizması olarak işlev görür³⁷. Platformlarda işçiye sunulan özgürleştirici esneklik ve özerklik illüzyonu, aslında algoritmalar tarafından sınırları çizilmiş bir seçim alanıdır ve davranışların buna göre sürekli modifiye edilmesiyle çevrenmiştir. Bu sistemde puanlama mekanizmaları, "cehennemden gelen bir patron" gibi işlev görür; hesapsız, keyfi ve çoğu zaman ayrımcı olabilen bu algoritmalar, işçiyi herhangi bir açıklama yapmaksızın tek bir tıkla "devre dışı bırakma" yetkisine sahiptir³⁸. Bu sistemde işçi, cebinde taşıdığı akıllı telefon aracılığıyla 7/24 erişilebilir bir kontrol birimine bağlanırken GPS takibi, klavye tuş kaydı ve kamera izlemesi aracılığıyla sağlanan sürekli görünürlük hali, iktidarın otomatik bir şekilde işlemlerini garanti altına alır³⁹. Böylece gözetim artık yalnızca bir denetim olayı olmaktan çıkarak işin yürütülmesini sağlayan görünmez bir altyapıya dönüşür⁴⁰.

Bu gözetim meselesi, yalnızca işçinin dışsal olarak takibiyle sınırlı değildir; artık öznenin kendisini sürekli geliştiren ve optimize eden bir performans varlığı olarak kurduğu içsel bir denetim de işler. Luc Boltanski ve Ève Chiapello'nun *Kapitalizmin Yeni Ruh* analizinde vurguladığı üzere sermaye, 1968 hareketi ve ardından ortaya çıkan muhalefetin özerklik, yaratıcılık, kendiliğindenlik, ağ oluşturma, takım ruhu, özgünlük, özgürleşme gibi anti-otoriter değerlerini kendi bünyesine katarak yeni bir yönetim paradigması oluşturdu⁴¹. Bu düzende disiplin, dikey hiyerarşiden akran denetimine ve içsel motivasyona kaydırıldı⁴²; artık dışsal bir yönlendirme olmasa da insanlar artan biçimde kendi kendilerini disiplin eder hale geldiler.

Byung-Chul Han, bu durumu bireyin emir alan bir "tabi özne"den, kendini sürekli tasarlayan ve optimize eden bir "proje"ye dönüşmesi olarak tarif eder. Çalışan artık sadece denetlenen değil; hedeflerini kendi belirleyen, performansını sürekli ölçen, raporlayan ve kendini pazarlayan bir "kendilik girişimcisi" haline gelmiştir⁴³. Son yıllarda yönetim alanında ses getiren Agile, Scrum, Sprint, OKR ve 360 derece değerlendirme gibi kurumsal pratikleri de bu çerçevede değerlendirmek gerekir; çünkü bu uygulamalar disiplini “gönüllü bir katılım” ve “kendini gerçekleştirme” diliyle kurarak iktidarın dirençle karşılaşmadan işlemlerine yarıyor. Kişinin kendi kendisinin yöneticisi, denetçisi ve girişimcisi olduğu bu yapıda kurumsal birer oyun haline getirilmiş öz-sömürü söz konusudur⁴⁴. Bu özgürlük illüzyonu altındaki öz-sömürü, dışsal sömürüden çok daha etkili işler; çünkü "yapabilme" zorlamasının sınırı olmadığından birey kendi potansiyeli altında ezilir ve böylece boyun eğmenin daha içselleştirilmiş bir biçimi hayata geçirilmiş olur⁴⁵. Dolayısıyla kapitalizmin kuruluşundan itibaren itaatkâr, disiplinli ve verimli emekçiler yaratmak üzere işleyen çalışma ahlakı, günümüzde dışsal zorlamadan çok öznenin kendi kendini ölçtüğü, denetlediği ve tükettiği bir öz-sömürü rejimine ulaşmış görünüyor.

³⁶ Granter ve Boscaino, "The New Enigmas: AI and Platform Work", Alex J. Wood vd., "Good Gig, Bad Gig: Autonomy and Algorithmic Control in the Global Gig Economy", *Work Employ Soc* 33, 1 (Feb 2019).

³⁷ Frank Pasquale, *The Black Box Society: The Secret Algorithms That Control Money and Information*, Cambridge: Harvard University Press, 2015.

³⁸ Prassl, *Humans As a Service: The Promise and Perils of Work in the Gig Economy*.

³⁹ Mohammad Hossein Jarrahi vd., "Algorithmic management in a work context", *Big Data & Society* 8, 2 (2021); Katherine C. Kellogg vd., "Algorithms at Work: The New Contested Terrain of Control", *Academy of Management Annals*, 14, 1 (2020).

⁴⁰ Woodcock ve Graham, *The Gig Economy: A Critical Introduction*.

⁴¹ Luc Boltanski ve Ève Chiapello, *Le nouvel esprit du capitalisme*, Paris: Gallimard, 1999.

⁴² Fuchs, *Dijital Emek ve Karl Marx*.

⁴³ Byung-Chul Han, *Psikopolitika: Neoliberalizm ve Yeni İktidar Teknikleri*, 3. baskı, İstanbul: Metis Yayınları, 2020.

⁴⁴ Bogost, "Exploitationware".

⁴⁵ Han, *Psikopolitika: Neoliberalizm ve Yeni İktidar Teknikleri*.

Han'ın performans öznesi tartışması, yabancılaşmanın artık yalnızca dışsal bir baskı ve zorunluluk üzerinden değil, öznenin kendi kapasitesini, yaratıcılığını ve arzularını sermaye adına seferber etmesi üzerinden de işlediğini gösterir. Bu durum, Berardi ile Hardt ve Negri'nin daha önce işaret ettiği yeni yabancılaşma biçimleriyle doğrudan kesişir. Marx'ın makineleşme analizinden Braverman'ın vasıfsızlaşma ve emek sürecinin denetimi tartışmasına uzanan çizgide kapitalist üretim, önce bedensel ardından zihinsel emeği denetim altına almıştı. Hardt ve Negri ile Berardi ise bu sürecin bir adım öteye taşındığını; ruhun, arzuların, duyguların, dilin ve tüm duygulanımsal ve bilişsel kapasitelerin de üretim sürecine dahil edildiğini tespit etmişti. Berardi'ye göre yabancılaşmanın bu yeni biçiminde ruh, dil ve duygu yaşamdan koparılıp sermayeye eklenir; akıllı telefon ise bilişsel emeğin yeni montaj hattına dönüşür⁴⁶. Bu çerçevede, insanların işlerinden kaçmak yerine yaratıcılıklarını ifade edebildikleri tek alan olarak gördükleri işleriyle paradoksal biçimde özdeşleşmeleri de bu yapının bir ürünüdür.

Günümüzde üretken yapay zekâyla birlikte yaşanan şey, insanın özgün yaratıcı kapasitesiyle özdeşleştirilen sanat ve bilim emeğinin de benzer bir otomasyon ve denetim mantığının içine çekilmesidir. Braverman'ın analizlerindeki⁴⁷ emeğin denetimi, becerinin parçalanması ve vasıfsızlaşma süreçleri, artık entelektüel, karmaşık teknik ve yaratıcı emek alanlarına doğru genişliyor. Elbette burada söz konusu olan, Braverman'ın tarif ettiği klasik anlamda tasarım ile uygulamanın basitçe ayrışması değil; yaratıcı üretimin bilgi, deneyim, sezgi, beceri, teknik icra ve estetik karar arasında kurduğu bütünsel ilişkinin çözülmesidir. Hatta bu unsurların yaratıcı üretimin zorunlu koşulları olmaktan kısmen çıkmasıdır.

Suno ile müzik bilgisi gerekmeksizin komutla beste yapılabilmesi, Midjourney ile görsel üretimin teknik beceriden kısmen koparılması ya da akademik yazımda yapay zekânın giderek daha etkin bir rol üstlenmesi, yaratıcı ve bilimsel emeğin de vasıfsızlaşma tehdidiyle karşı karşıya olduğunu gösteriyor. Bu noktada üretken yapay zekânın üretim sürecinde bir araç olmaktan çıkarak emek sürecini yeniden örgütleyen, yaratıcı kararları kısmen otomatikleştiren ve dolayısıyla yaratıcı becerinin bazı unsurlarını devralan bir rol üstlendiği eleştirisinde bulunmak mümkün hale geliyor. Egan'ın vurguladığı üzere, üretken yapay zekâ, insanın "yaratıcı özünü" (techne) modelleyip, çoğaltıp taklit etmekle kalmaz; bu birikmiş toplumsal emeği algoritmalar içinde dondurarak "ölü emek" olarak sermayeye eklenir. Bu süreçte sanatçı, yazar ya da akademisyen, otonom bir üretici olmaktan çıkarak, algoritmanın olasılıksal çıktılarını denetleyen, düzelten ve komut veren bir denetçiye dönüşmektedir⁴⁸.

Üstelik kara kutu sorunu bu üretimlerde de söz konusudur; ortada bir üretim vardır; ancak bu üretimin hangi verilerle beslendiği, hangi insan emeğine dayandığı, nasıl bir karar süreciyle sonuç ürettiği ve özgünlük ile sahiplik ilişkilerinin nasıl kurulduğu belirsizdir. Bender ve diğerleri⁴⁹ tarafından "stokastik papağanlar" olarak nitelenen üretken yapay zekâ modelleri, anlamın kendisini metalaştırarak yorumbilgisel derinliği aşındırır ve insanı bizzat kendi düşünsel ve yaratıcı deneyimine yabancılaştırır. Dolayısıyla Braverman'ın yabancılaşma tezinin yaratıcı ve bilimsel emeğe de uzandığını ve insanın son özgün üretkenlik alanının da giderek insandan koparılma riski taşıdığını söyleyebiliriz.

Algoritmik kapitalizm çağında yabancılaşma tartışmasının bir başka boyutu, insan deneyiminin metalaşmasıyla ilgilidir. Yukarıda ele alınan yaşamın kapitalist üretim alanına dahil edilmesiyle birlikte deneyimin, görünürlüğü, mahremiyetin ve duygulanımın içerik

⁴⁶ Franco "Bifo" Berardi, *Ruh İşbaşında: Yabancılaşmadan Otonomiye*, çev. Fırat Genç İstanbul: Metis Yayıncılık Ltd., 2012.

⁴⁷ Braverman, *Emek ve Tekelci Sermaye: Yirminci Yüzyılda Çalışmanın Değersizleştirilmesi*.

⁴⁸ Martyn Egan, "Towards a political economy of algorithmic capitalism", *Capital & Class* (2025).

⁴⁹ Emily M. Bender vd., "On the dangers of stochastic parrots: Can language models be too big?", *Facct - Proceedings of the ACM Conference on Fairness, 2021* (2021).

ekonomisine eklenmesi; Han'ın şeffaflık ve teşhir toplumu⁵⁰, Debord'un⁵¹ gösteri toplumu ve Baudrillard'ın simülakr ve hipergerçeklik⁵² tartışmaları çerçevesinde okunabilir. Günümüzde teşhir baskısı; yas, hastalık, aşk, doğum, gündelik mutluluk ya da kırılabilirlik gibi en mahrem durumları bile sergilenebilir ve dolaşıma sokulabilir içeriklere dönüştürmüştür. Deneyim artık yalnızca yaşandığı için değil, gösterildiği ölçüde anlamlı ve gerçek kabul edilmeye başlanmıştır. Bence yabancılaşmanın en rahatsız edici boyutu da insanın kendi yaşamını içeriden deneyimlemek yerine, onu giderek dışarıdan izlenebilir ve değerlendirilebilir bir performans alanı olarak kurmaya başlamasıdır.

Sonuç Yerine: Çalışma Ötesinde İnsana Ne Kalıyor?

Teknolojiyle birlikte işlerin ortadan kalkacağı düşüncesi aslında bizim çağımıza özgü bir tartışma değil. Sanayi kapitalizminin başlangıcından bu yana her yeni teknolojik ilerleme dalgası, toplumsal tahayyülde iki zıt tepkiyi eş zamanlı tetikledi: kitlesel işsizlik korkusu ve insanlığı zorunlu çalışmadan kurtaracak işin sonu tartışmaları. Luddistlerin makine kırıcılığından Fourier ve Lafargue'in çalışma ahlakı eleştirilerine, Gorz ve Rifkin'in işin sonu tartışmalarından otonomistlerin çalışmanın reddi perspektifine kadar uzanan bu tarihsel hat boyunca, ne kitlesel işsizlik öngörülen düzeyde kalıcı bir felakete dönüştü ne de insanlar vaat edilen zorunlu emekten özgürleşme aşamasına geçebildi. Aksine, yabancılaşma daha kuşatıcı yeni biçimler olarak derinleşti ve çalışma ideolojisinin tahakkümü yaşamın daha geniş alanlarına yayıldı⁵³.

Kapitalizmin tarihsel seyri içerisinde metalaşma süreci önce bedensel emeği, ardından zihinsel faaliyetleri ve nihayetinde insanın en mahrem duygulanımsal ve bilişsel melekelerini içine aldı. Akademik yazım, görsel tasarım, müzik besteciliği ve edebi üretim gibi, insanın özgün yaratıcı gücüyle özdeşleştirilen alanlar, aslında kapitalist üretim düzeni içinde çoktan birer "iş"e dönüşmüştü. Bugün yaşanan kırılma ise, bizzat bu metalaşmış üretimin algoritmik sistemlerce otomatikleşmesidir.

İşin sonu teorisyenlerinin zorunlu emekten kurtulan insana biçtiği o meşhur rol, yani bireyin kendi öz-emeğine, sanatsal ve yaratıcı güçlerine yönelmesi beklentisi, tam da bu krizin merkezinde duruyor. Çünkü üretken yapay zekâ, insanın kendine ayırdığı o son özerk yaratıcı alanı da otomasyona dahil ederek değerini tartışmalı hale getirirken, işin sonu teorilerinin, çalışmanın reddi perspektifinin ve hatta ütopyaların dayandığı özgürleşme vaadini kırılmaştırıyor. Bu da özerkliği, yaratıcılığı ve arzuyu talep eden daha iyi bir gelecek hayalini nasıl kurabileceğimiz sorusunu açıkta bırakıyor. Dolayısıyla asıl mesele artık yalnızca belirli işlerin ortadan kalkması değil; daha derinde çalışmanın anlamının ve insan merkezli hümanist özne anlayışının sarsılmasıdır. Ama belki de daha önemlisi, çalışmanın ötesinde bir gelecek tahayyülünü kuracağımız zeminin kendisinin de kayganlaşmış olmasıdır.

Bu noktada insanın üretken gücünü nereden savunacağız sorusu önem kazanıyor. Belki de önce iki ayrımı netleştirmek gerekiyor: İlki, giderek algoritmikleşen piyasa yönelimli üretim ile insanın piyasa dışı, karşılıksız ve içsel bir motivasyonla yürüttüğü yaratıcı faaliyetler arasındaki ayrımdır. Burada savunulması gereken şey, çoktan metalaşmış, hızlandırılmış ve piyasa değerine indirgenmiş çalışma biçimleri olmamalı. İkinci ayrımı ise otomasyonun sınırları ile insan üretkenliğinin devredilemez doğası belirliyor. Burada, Corsani'nin

⁵⁰ Byung-Chul Han, *Şeffaflık Toplumu*, 5. baskı, İstanbul: Metis Yayınları, 2020.

⁵¹ Guy Debord, *Gösteri Toplumu*, çev. Ayşen Ekmekçi ve Okşan Taşkent, 4. baskı, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2012.

⁵² Jean Baudrillard, *Simulakrlar ve Simulasyon*, çev. Oğuz Adanır, 8 baskı, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2014.

⁵³ Peksan, *Çalışmanın Evrimi ve İşin Sonu*.

Gorz⁵⁴'dan hareketle tartıştığı savoir ve connaissance ayrımından yararlanacağım. Corsani'ye göre yapay zekânın insanın yerini alabileceği iddiası, öznel deneyimi ve duyuşsal bilgiyi göz ardı ederek zekâyı saf biliş (cognition pure) ya da işlenebilir nesnel bilgi (connaissance) düzeyine indirgeme yanılına dayanır. Oysa yaşayan bilgi (savoir), yalnızca soyut bir bilişsel işlem değildir; duyarlı organlar tarafından harekete geçirilen bedensel hafızanın ve dünyayla kurulan canlı temasın ürünüdür. Yaşayan bir öznenin duyuşsal, öznel ve tekil tecrübesine dayanan bu kapasite, insani bilginin makineye devredilemez yanını oluşturur⁵⁵. Dolayısıyla zanaat, özgün sanat, bilim gibi alanlarda görünür hale gelen, ama aslında insanın yaşam enerjisinin çok daha geniş bir yansıması olan tüm yaratıcı faaliyetlerin değeri ürettikleri metadan değil; bizzat üretim sürecinin kendisinden, insanın o süreçte kurduğu deneyimden ve anlamdan kaynaklanır.

O halde mevcut sistemin üretkenliği yalnızca piyasa mübadele değeriyle ölçen mantığından sıyrılmaya ve piyasa dışı üretkenliği yeniden değerli kılabacak yeni kurumsal ve toplumsal tahayyüllere ihtiyaç vardır. Bu nedenle teknolojiyi bir "zehir" olarak değil, insan yararına örgütlenebilecek bir "çare" olarak kullanabilen⁵⁶, üretimin açık ve kolektif biçimlerini içeren⁵⁷; insana dünyadan keyif almasını sağlayacak zaman, konsantrasyon ve özgürlük alanları açan⁵⁸ alternatif sistemleri tartışmaya açmak gerekiyor. Kapitalist üretim ilişkileri içinde geliştirilen yapay zekâ teknolojileri karşısında, insani aklın, yaratıcılığın ve üretkenliğin ne anlama geldiği sorusu yeniden önem kazanıyor. Dolayısıyla yapay zekâ çağında asıl mesele, insanı kapitalist işin merkezinde tutmaya çalışmak değil; çalışmanın anlamını, üretkenliğin değerini ve insanın üretici bir özne olarak konumunu yeniden tanımlamaktır.

Kaynakça

- Althusser, Louis. *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*. Çev. Yusuf Alp and Mahmut Özışık. 4 ed. İstanbul: İletişim Yayınları, 2000.
- Baudrillard, Jean. *Simulakrlar ve Simulasyon*. Çev. Oğuz Adanır. 8 ed. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2014.
- Bender, Emily M., Timnit Gebru, Angelina McMillan-Major ve Shmargaret Shmitchell. "On the dangers of stochastic parrots: Can language models be too big?". *Facct – Proceedings of the ACM Conference on Fairness 2021* (2021): 610–23.
- Berardi, Franco "Bifo". *Ruh İşbaşında: Yabancılaşmadan Otonomiye*. Çev. Fırat Genç. İstanbul: Metis Yayıncılık Ltd., 2012.
- Bogost, Ian. "Exploitationware." *Rhetoric/Composition/Play through Video Games*, Der., Richard Colby, Matthew S.S. Johnson and Rebekah Shultz Colby. New York: Palgrave Macmillan, 2013: 139–47.
- Boltanski, Luc ve Ève Chiapello. *Le nouvel esprit du capitalisme*. Paris: Gallimard, 1999.
- Braverman, Harry. *Emek ve Tekelci Sermaye: Yirminci Yüzyılda Çalışmanın Değersizleştirilmesi*. Çev. Çiğdem Çıdamlı. İstanbul: Kalkedon Yayınları, 2008.

⁵⁴ André Gorz, *L'immatériel: connaissance, valeur et capital* Paris: Galilée, 2003.

⁵⁵ Corsani, "L'intelligence artificielle : Catalyseur de transformations pour l'emploi, le travail et la production de connaissances".

⁵⁶ Bernard Stiegler, *For a New Critique of Political Economy*, çev. Daniel Ross Cambridge: Polity Press, 2010.

⁵⁷ Corsani, "L'intelligence artificielle : Catalyseur de transformations pour l'emploi, le travail et la production de connaissances".

⁵⁸ Berardi, Ruh İşbaşında: Yabancılaşmadan Otonomiye.

- Budd, John W. *Çalışma Düşüncesi*. Çev. Fuat Man. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2016.
- Casilli, Antonio A. *En Attendant Les Robots: Enquete sur le travail du clic*. Paris: SEUIL, 2019.
- Cleaver, Harry. "İş Hâlâ Temel Mesele! Yeni Bir Dünya İçin Yeni Bir Dil, Emek Tartışması." Translated by Özgür Yalçın. *Emek Tartışması: Kapitalist İşin Teorisi ve Gerçekliğine Dair Bir İnceleme*, Der., Ana C. Dinerstein and Mishael Neary. İstanbul: Otonom Yayıncılık, 2011: 199 - 217.
- Corsani, Antonalla. "L'intelligence artificielle : Catalyseur de transformations pour l'emploi, le travail et la production de connaissances (CNAM Sunulan Bildiri)." Paris, 2 Temmuz 2025.
- De Stefano, Valerio. *The rise of the «just-in-time workforce»: On-demand work, crowdwork and labour protection in the «gig-economy»*. ILO, 2016 Conditions of work and employment series; No. 71 (Geneva: 2016).
- Debord, Guy. *Gösteri Toplumu*. Çev. Ayşen Ekmekçi and Okşan Taşkent. 4 ed. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2012.
- Deleuze, Gilles. *Negotiations*. New York: Columbia University Press, 1995.
- Dyer-Witheford, Nick. *Cyber-Proletariat: Global Labour in the Digital Vortex*. London: Pluto Press, 2015.
- Egan, Martyn. "Towards a political economy of algorithmic capitalism". *Capital & Class* (2025).
- Federici, Silvia. *Caliban ve Cadı: Kadınlar, Beden ve İksel Birikim*. İstanbul: Otonom Yayıncılık, 2020.
- Foucault, Michel. *Hapishanenin Doğuşu*. Çev. Mehmet Ali Kılıçbay. Ankara: İmge Kitabevi, 1992.
- Fuchs, Christian. *Dijital Emek ve Karl Marx*. Çev. Tahir Emre Kalaycı and Senem Oğuz. Ankara: Nota Bene Yayınları, 2015.
- Forz, André. *İktisadi Aklın Eleştirisi: Çalışmanın Dönüşümleri, Anlam Arayışları*. Çev. Işık Ergüden. 2. ed. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2007.
- — —. *L'immatériel: connaissance, valeur et capital*. Paris: Galilée, 2003.
- Granter, Edward ve Mattia Boscaino. "The New Enigmas: AI and Platform Work." *Artificial Intelligence and Work: Transforming Work, Organizations, and Society in an Age of Insecurity*, Der., John Bratton and Laura Steele. London: SAGE Publications Ltd., 2025: 95-111.
- Gray, Mary L. ve Siddhartha Suri. *Ghost Work: How to Stop Silicon Valley From Building a New Global – Underclass*. Boston: HarperCollins, 2019.
- Han, Byung-Chul. *Psikopolitika: Neoliberalizm ve Yeni İktidar Teknikleri*. 3. ed. İstanbul: Metis Yayınları, 2020.
- — —. *Şeffaflık Toplumu*. 5 ed. İstanbul: Metis Yayınları, 2020.
- Hardt, Michael ve Antonio Negri. *Çokluk: İmparatorluk Çağında Savaş ve Demokrasi*. Çev. Barış Yıldırım. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2004.
- — —. *İmparatorluk*. Çev. Abdullah Yılmaz. 5 ed. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2003.
- — —. *Ortak Zenginlik*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2011.
- Jarrahi, Mohammad Hossein, Gemma Newlands, Min Kyung Lee, Christine T. Wolf, Eliscia Kinder ve Will Sutherland. "Algorithmic management in a work context". *Big Data & Society* 8, 2 (2021).

- Kellogg, Katherine C., Melissa A. Valentine ve Angéle Christin. "Algorithms at Work: The New Contested Terrain of Control". *Academy of Management Annals* 14, 1 (2020): 366–410.
- Marx, Karl. "Yabancılaşmış Emek." Translated by Murat Belge. *1844 El Yazmaları*, 8. Baskı. İstanbul: Birikim Yayınları, 2013.
- Méda, Dominique. *Emek: Kaybolma Yolunda Bir Değer mi?* Çev. Işık Ergüden. 2. Baskı ed. İstanbul: İletişim Yayınları, 2012.
- Mills, C. Wright. *Sosyolojik Tahayyül*, 3. Baskı. Çev. Ömer Küçük. İstanbul: Hil Yayın, 2022.
- Mittelman, James H. "The Power of Algorithmic Capitalism". *International Critical Thought* 12, 3 (2022): 448–69.
- Pasquale, Frank. *The Black Box Society: The Secret Algorithms That Control Money and Information*. Cambridge: Harvard University Press, 2015.
- Peksan, Selcan. *Çalışmanın Evrimi ve İşin Sonu*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2021.
- Peters, Michael A. "Algorithmic Capitalism in the Epoch of Digital Reason". *Fast Capitalism* 14, 1 (2017).
- Prassl, Jeremias *Humans As a Service: The Promise and Perils of Work in the Gig Economy*. Oxford: Oxford University Press, 2018.
- Rosenblat, Alex ve Luke Stark. "Algorithmic Labor and Information Asymmetries: A Case Study of Uber's Drivers". *International Journal of Communication* (2016): 3758–84.
- Schor, Juliet B., William Attwood-Charles, Mehmet Cansoy, Isak Ladegaard ve Robert Wengronowitz. "Dependence and precarity in the platform economy". *Theory Society* 49, 5-6 (2020): 833–61.
- Sombart, Werner. *Burjuva: Modern Ekonomi Dönemine Ait İnsanın Ahlâki ve Entelektüel Tarihine Katkı*. Çev. Oğuz Adanır. 2. ed. İstanbul: Doğu Batı Yayınları, 2011.
- Srnicek, Nick. *Platform Capitalism*. Cambridge: Polity Press, 2017.
- Standing, Guy. *Prekarya: Yeni Tehlikeli Sınıf*. Çev. Ergin Bulut. İstanbul: İletişim Yayınları, 2014.
- Stiegler, Bernard. *For a New Critique of Political Economy*. Çev. Daniel Ross. Cambridge: Polity Press, 2010.
- Terranova, Tiziana. "Free Labor: Producing Culture for the Digital Economy". *Social Text* 63, Duke University Press 18, 2 (2000): 33–58.
- Weber, Max. *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*. Çev. Zeynep Gürata. 2. ed. Ankara: Ayraç Yayınevi, 1999.
- Wood, Alex J., Mark Graham, Vili Lehdonvirta ve Isis Hjorth. "Good Gig, Bad Gig: Autonomy and Algorithmic Control in the Global Gig Economy". *Work Employ Soc* 33, 1 (Feb 2019): 56–75.
- Woodcock, Jamie ve Mark Graham. *The Gig Economy: A Critical Introduction*. Cambridge: Polity Press, 2020.
- Zuboff, Shoshana. *The Age of Surveillance Capitalism: The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power*. New York: Hachette Book Group, Public Affairs, 2019.

Etik Kurul Raporu: "Bu çalışma için etik kurul raporu gerekliliği bulunmamaktadır."

Katkı oranı beyanı: %100

Çatışma beyanı: Makalede, herhangi bir kurum, kuruluş ve kişi ile mali çıkar çatışması yoktur.